

УДК 351.84

Ю. С. Конопліна, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»[©]

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті автор визначає роль різних стадій розвитку соціального страхування у процесі формування системи соціального страхування в її сучасному розумінні. Автор розглядає ті функції соціального страхування, які сприяють відтворенню трудових ресурсів. Досліджено також можливі шляхи подальшого реформування соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, пенсійна система, пенсійна реформа, соціальна сфера.

Постановка проблеми. Соціальне страхування є одним із найбільш прогресивних суспільних інститутів, формування та функціонування яких визначені розвитком соціальної сфери. Належний рівень відтворення трудових ресурсів у країні являє собою необхідну умову економічного зростання. В Україні відтворення трудових ресурсів ускладнено несприятливими демографічними тенденціями та фінансово-економічною кризою. У таких умовах важливо ефективно використовувати потенціал соціального страхування щодо відтворення трудових ресурсів. Загальносвітовою тенденцією є подальше реформування соціального страхування з метою його адаптації до сучасних економічних реалій, зокрема до можливостей соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі з питань соціального страхування досить чітко простежується певна нерівномірність висвітлення проблем розвитку соціального страхування. Ступінь виконання завдань соціального страхування широко аналізується в сучасній науковій літературі. Зокрема більше уваги приділяється різноманітним проблемним аспектам функціонування пенсійної системи. Так, досліджуються дискусійні питання стосовно кількості рівнів системи пенсійного забезпечення, обговорюються резерви активізації ролі недержавних пенсійних фондів як вагомих інституціональних інвесторів на вітчизняному фінансовому ринку, можливості вдосконалення методології нарахування зборів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [1–11]. Однак такому важливому завданню соціального страхування, як сприяння відтворенню трудових ресурсів у країні та поширення соціальної відповідальності,

приділяється недостатньо уваги, особливо в контексті загальних тенденцій розвитку соціального страхування.

Мета статті. При підготовці цієї публікації автором було сформульовано такі цілі: 1) визначити завдання та функції соціальної відповідальності в контексті соціального страхування; 2) визначити функції соціального страхування, що сприяють відтворенню трудових ресурсів; 3) охарактеризувати особливості кожного з видів соціального страхування щодо сприяння відтворенню трудових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Питання соціальної відповідальності роботодавця вже протягом тривалого часу залишається в числі актуальних. Переважно дискусія триває стосовно можливостей вбудовування концепції соціальної відповідальності у функціонування суб'єкта господарювання, однак висловлюються й думки стосовно необхідності відмови від принципу пріоритетності отримання прибутку як основи функціонування комерційних суб'єктів господарювання, тобто докорінної зміни основ функціонування. Зокрема Д. Верба у своїй роботі «Теоретичні основи дослідження соціальної відповідальності роботодавця» до соціальної відповідальності відносить лише ті заходи, які засновані саме на відмові роботодавця від даного принципу, а саме: «Поки цільовою функцією діяльності підприємця залишається максимізація прибутку (у коротко- чи довгостроковому періоді), усі зміни параметрів праці (незалежно від того, спрямовані вони на поліпшення чи погіршення умов найманих працівників) є лише засобами реалізації економічного інтересу роботодавця». Однак, на наш погляд, з такою позицією не можна погодитися, оскільки протилежність інтересів двох основних сторін соціального партнерства (роботодавців і найманих працівників) не повинна вирішуватися за рахунок лише однієї зі сторін, поступ у цьому напрямку має здійснюватися на паритетній основі. Тому неприйнятно вимагати докорінних змін основ функціонування суб'єкта господарювання як умови визнання його стратегії у сфері соціальної відповідальності.

У цьому контексті інтерес викликає пошук проявів соціально відповідальної поведінки роботодавця у функціонуванні системи соціального страхування. Можливими є три гіпотези щодо результатів порівняння інституту соціальної відповідальності роботодавця та інституту соціального страхування: взаємодоповнення, дублювання, різна спрямованість зазначених двох інститутів. На наш погляд, гіпотеза про різну спрямованість зазначених інститутів є неправильною. На нашу думку, розглянуті інститути є однаково спрямованими, а саме спрямованими на пом'якшення конфлікту інтересів роботодавців і найманих працівників. Різниця полягає в методологічних основах досягнення цієї мети. По-перше, інститут соціальної відповідальності роботодавця

заснований на засадах добровільності, на противагу цьому інститут соціального страхування заснований на загальнообов'язкових засадах. По-друге, фінансовою основою соціальної відповідальності роботодавця є добровільно створювані ним резервні фонди, з яких покриваються витрати на реалізацію обраної роботодавцем стратегії соціальної відповідальності. При цьому фінансовою основою системи соціального страхування є мережа фондів, що функціонують на страхових засадах і наповнюються за рахунок обов'язкових страхових внесків роботодавців і найманих працівників. По-третє, форми соціальної відповідальності роботодавця не є чітко визначеними (наприклад, заходи, здійснювані роботодавцем для реалізації власної стратегії соціальної відповідальності, жодним чином не регламентуються і визначаються за вибором роботодавця). Водночас форми функціонування системи соціального страхування є чітко визначеними. Як наслідок, сфера соціального страхування є більш доступною для оцінювання процесу та результатів власного функціонування, ніж сфера соціальної відповідальності. Дві наступні гіпотези (взаємодоповнення, дублювання) засновані на визнанні факту однакової спрямованості зазначених інститутів і єдності мети та завдань, а різниця полягає лише в позитивній чи негативній оцінці такого стану речей. За умови позитивної оцінки обирається гіпотеза взаємодоповнення, інакше – гіпотеза дублювання. Однак ва спрямованість розглянутих інститутів має позитивну оцінку, оскільки чим більше уваги приділяється пом'якшенню закладених у трудові відносини протиріч, тим більше підстав очікувати на підвищення економічної ефективності взаємодії як з точки зору роботодавця, так і з погляду найманого працівника.

Соціальна сфера уявляється перспективним об'єктом дослідження, оскільки з подальшим розвитком суспільства коло завдань соціальної сфери та вимоги до якості їх виконання дедалі зростатимуть. Соціальна сфера забезпечує розвиток людського капіталу, інвестування в соціальну сферу за своєю сутністю є інвестуванням у людський капітал. Цим визначається зростаюча роль соціальної сфери в сучасному суспільстві та її пріоритетне значення при можливому переході суспільства на наступну стадію суспільно-економічного розвитку.

Понятійний апарат у наукових дослідженнях з проблематики соціального страхування, як і загалом у соціальній сфері, не є остаточно сформованим, що не в останню чергу пов'язано зі швидкими темпами змін зовнішнього середовища функціонування соціальної сфери. З метою досягнення єдності трактування основних положень даної роботи необхідно уточнити визначення окремих понять. У наукових колах питання про склад і характерні ознаки об'єктів соціальної сфери, а також і саме визначення поняття “соціальна сфера” досі залишаються

спірними. На наш погляд, економіка поділяється на три основні сфери: соціальну, невиробничу та виробничу. У науковій літературі соціальна та невиробнича сфери нерідко поєднуються в одне ціле і розглядаються в сукупності (тобто одну з цих сфер вважають складовою іншої сфери) або взагалі трактуються як поняття повністю ідентичні. Наш погляд на цю проблему принципово відрізняється від наведених вище, адже ми вважаємо, що соціальна та невиробнича сфери таким же чином незалежні одна від іншої, як невиробнича сфера та виробнича, і такою ж мірою суттєво одна від іншої відрізняються. Зазначені відмінності потребують поглибленого дослідження.

Найбільш чітко відокремленою від інших сфер суспільного розвитку є виробнича сфера, її самостійний характер практично не викликає сумнівів. Виробнича сфера економіки являє собою сукупність суб'єктів господарювання, результатом діяльності яких є виробництво матеріальних благ. Виробнича сфера підкоряється законам ринку, що забезпечують ефективність її функціонування. Для виробничої сфери обов'язковою є платність реалізації результатів діяльності споживачам, у цій сфері переважають недержавні форми власності, основними джерелами фінансування для виробничої сфери є кошти суб'єктів господарювання.

Певною мірою дискусійними на сьогодні є характеристики невиробничої сфери, оскільки особливо вагому роль у житті суспільства дає сфера почала відігравати відносно недавно. Невиробнича сфера економіки – це сукупність суб'єктів господарювання, результатом діяльності яких є виробництво нематеріальних благ, тобто надання послуг. Невиробнича сфера також підкоряється законам ринку, що забезпечують ефективність її функціонування. Платність реалізації результатів діяльності споживачам теж є обов'язковою умовою її функціонування, у невиробничій сфері переважають недержавні форми власності, а джерелами фінансування її функціонування переважно є кошти суб'єктів господарювання.

Найбільш важливою з точки зору розвитку суспільства є соціальна сфера, її відокремлений характер і базові параметри потребують поглибленого дослідження. Соціальна сфера – сукупність суб'єктів, що квазібезоплатно надають населенню країни послуги в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, забезпечують виконання державних соціальних гарантій, перебувають у власності держави та фінансуються за рахунок державних коштів. Надання послуг у соціальній сфері є квазібезоплатним, оскільки в момент надання послуги громадянин за неї не сплачує, однак саме надання будь-якої послуги в соціальній сфері стає можливим за рахунок коштів платників податків, і в тому числі цього громадянина. Функціонування соціальної сфери не

підкоряється законам ринку. Ефективність її функціонування досягається за рахунок раціонального державного управління соціальною сферою. Управління соціальною сферою здійснюється інструментами законотворення та оподаткування. Законотворення забезпечує запровадження нових і видозмінення вже існуючих соціальних норм та гарантій, які виконуються за рахунок коштів, акумульованих за допомогою оподаткування.

Доцільність поглибленого дослідження соціальної сфери в сучасних умовах додатково підсилюється тим, що саме соціальною сферою було породжено функціонування такого специфічного суспільного інституту, як інститут соціального страхування. Взагалі перші ознаки зародження соціальної сфери економіки зафіксовані в середні століття. Основним суб'єктом соціальної сфери середніх століть була церква як могутній соціальний інститут того часу, за рахунок коштів якого здійснювалася мінімальна соціальна допомога найбільш нужденним особам. Імпульсом для виникнення цієї початкової стадії формування соціальної сфери слугувала християнська мораль. Джерелами фінансування соціальної сфери того часу були кошти, що акумулювалися церквою як суспільним інститутом.

Розвиток соціального страхування в цілому та соціального страхування зокрема неможливо розглядати відокремлено від базових і найбільш впливових суспільних тенденцій. Зокрема урбанізація та індустріалізація, що високими темпами здійснювались у період підсилення буржуазії як суспільного класу, слугували каталізатором формування соціальної сфери в сучасному розумінні, адже саме в цей час класові протиріччя вкрай загострилися. Саме до цього періоду відноситься поява об'єктів соціальної сфери, фінансування яких здійснювалося на основі благодійності напряму великими промисловцями без участі держави. З'являються перші вимоги надання мінімальних соціальних гарантій робітникам, що включали в себе соціальне страхування та пенсійне забезпечення. Основними суб'єктами соціальної сфери на цьому етапі її розвитку були саме благодійники, однак імпульсом для виникнення цієї стадії формування соціальної сфери слугувало дотримання комерційних інтересів великих промисловців, які в такий спосіб намагалися запобігти великим фінансовим втратам від страйків та позитивно вплинути на працездатність робітників і рівень продуктивності їхньої праці. Джерелами фінансування соціальної сфери на цьому етапі її розвитку були кошти благодійників.

Однак з часом суспільством було усвідомлено необхідність вирішення комплексу соціально-економічних проблем саме на державному рівні, що обумовило перехід до заключної стадії формування соціальної сфери в її сучасному вигляді. Поява державних соціальних гарантій була

покладена в основу такого поняття, як “соціальна держава”. На заключній стадії формування соціальної сфери основним суб’єктом її функціонування постає саме держава. Рушійними силами формування соціальної сфери на цій стадії стали суспільні інтереси, а джерелами її фінансування – податкові надходження та інші державні кошти. На сучасному етапі розвитку основною фінансовою проблемою в соціальній сфері є проблема підвищення ефективності функціонування пенсійної системи, яку можна поділити на дві складові: проблема подолання руйнівного впливу на пенсійну систему такої демографічної тенденції, як старіння населення, та проблема усунення внутрішніх недоліків пенсійної системи, що знижують ефективність її функціонування. Слід зазначити, що подальша розбудова накопичувального компонента пенсійної системи України надасть можливість усунути більшість притаманних солідарній системі внутрішніх недоліків та економічних небезпек, а саме: 1) витіснення робочої сили у сферу тіньової економіки; 2) зниження заробітної плати; 3) достроковий вихід на пенсію; 4) нерациональне використання ресурсів державного бюджету.

Солідарна пенсійна система фінансується за рахунок податків, що у зв’язку зі старінням населення підвищуються та здійснюють тиск на ринок праці, знижуючи рівень зайнятості. Високий податок на заробітну плату, який майже не впливає на розмір пенсії, витісняє робочу силу у сферу тіньової економіки, де вона використовується менш продуктивно у зв’язку з обмеженням доступу суб’єктів тіньової економіки на ринок капіталу та продукції. Офіційні роботодавці зовсім не зацікавлені у зростанні абсолютної величини внеску на пенсійне забезпечення і внаслідок цього намагаються якомога довше стримувати зростання рівня заробітної плати, навіть у ситуаціях, коли продуктивність праці підвищується. Як правило, у солідарній системі передбачається достроковий вихід на пенсію з незначною або зовсім без втрати у розмірі пенсії, що для політиків є дуже привабливим, адже дає змогу приховати безробіття та надати пільги окремим прошаркам населення, але зводить нанівець фінансову базу системи і скорочує присутність на ринку робочої сили досвідчених кадрів.

При солідарній системі пенсійного забезпечення виникає поступове перевищення витрат пенсійної системи над надходженнями, що призводить до дефіциту бюджету пенсійного фонду, який згодом трансформується в державний борг. Таким чином, кошти держбюджету, які могли б бути використані на підготовку нових висококваліфікованих фахівців зі спеціальностей, що користуються попитом на ринку робочої сили, шляхом інвестування в освіту, витрачаються на пенсії. Солідарна система пенсійного забезпечення не виправдовує себе з загально-економічної точки зору, призводить до зниження обсягу національних

заощаджень, забезпечує занадто низьку норму прибутку за умов державного управління активами пенсійної системи, виключно негативно впливає на стан ринку праці та рівень заробітної плати. Не виключеною також є можливість дефіцитного фінансування витрат на виплати пенсій, вірогідним наслідком якого є інфляція. Крім неефективності солідарної пенсійної системи з економічної точки зору можна виділити також і подані нижче проблеми її соціальної несправедливості. Зазвичай внески до пенсійного фонду здійснюються шляхом оподаткування доходів лише у вигляді заробітної плати, до того ж, за майже незалежними від рівня заробітної плати, однаковими для всіх ставками.

Подальша розбудова накопичувальної складової пенсійної системи в Україні повинна привести до прямих позитивних наслідків для функціонування вітчизняної пенсійної системи. По-перше, залежність величини пенсії від здійснених внесків, що її вимагає накопичувальна пенсійна система, має зменшити викривлення на ринку праці (витіснення робочої сили у сферу тіньової економіки), адже наймані працівники припиняють розглядати внески до пенсійного фонду як додатковий податок. По-друге, заощаджені внески та отриманий за їх рахунок інвестиційний дохід перетворюються на пенсійний дохід шляхом ануїтету або поступового зняття з рахунку. Це означає, що наймані працівники зацікавлені виходити на пенсію якомога пізніше для того, щоб отримувати більшу пенсію. Як наслідок, пенсійний вік збільшується автоматично, без втручання держави. Таким чином, кількість досвідчених кадрів, що є присутніми на ринку праці, не зменшується. По-третє, пенсійні фонди, управління якими здійснюють суб'єкти недержавного сектору, розміщують капітал з огляду на економічні, а не політичні міркування, таким чином підвищуючи норму прибутку як для самого фонду, так і для економіки в цілому, здійснюють диверсифіковане інвестування, підтримують розвиток фінансового сектору шляхом формування платоспроможного попиту на нові фінансові інструменти та інститути, що одночасно веде до створення нових робочих місць, а отже і підвищує зайнятість.

Непрямі позитивні наслідки розвитку недержавних пенсійних фондів для української економіки полягають у такому: 1) політична стабілізація через поліпшення рівня життя пенсіонерів у майбутньому; 2) недержавні пенсійні фонди є значними інституціональними інвесторами на фінансовому ринку; 3) недержавні пенсійні фонди внаслідок певних обмежень інвестиційної діяльності найчастіше є міноритаріями, тобто зацікавлені лише у стабільності емітента та зростанні курсової вартості цінних паперів (не впливають на управління емітентом, не проводять політику, спрямовану на руйнацію або поглинання емітента).

Накопичувальна система характеризується значними можливостями досягнення соціальної справедливості, а саме: 1) сприяє досягненню справедливості в широкому розумінні, адже її функціонування стимулює економічне зростання, що є найкращим засобом підвищення доходу малозабезпечених прошарків населення; 2) надає можливість особам із низьким доходом отримати доступ до інвестування на ринку капіталу, а значить і можливість отримати високий прибуток; 3) запровадження накопичувальної системи усуває пільги у вигляді дострокового виходу на пенсію та переваги, що їх надає встановлення заробітної плати залежно від вислуги років; 4) накопичувальна система значно знижує перерозподіл ресурсів між поколіннями; 5) функціонування державного компонента пенсійної системи має на меті захист груп населення з низькими доходами, таким чином забезпечуючи більшу справедливість, ніж традиційна система, за якої робітники з високою заробітною платою до того ж отримували і більш високу пенсію, а перерозподілу на користь малозабезпечених осіб пенсійного віку не було.

Однак накопичувальний компонент пенсійної системи може призводити і до виникнення певних проблем. Накопичувальна система, якою керують суб'єкти недержавного сектору економіки, має адміністративні витрати на більш високому рівні, ніж централізована система. Централізована система не несе витрат ринкового характеру та використовує ефект масштабу для зниження величини витрат у розрахунку на одного учасника. Якщо адміністратор пенсійного фонду для компенсації витрат на обслуговування кожного рахунку визначає фіксовану, однакову для всіх плату, учасники з низькими внесками отримують значне викривлення в розмірі чистого прибутку. Фіксована плата, беручи до уваги те, що вона відповідає реальним витратам на обслуговування кожного рахунку (ведення обліку, надсилання повідомлень), не є дискримінацією, однак вона все ж таки більш обтяжлива для людей з низькою заробітною платою, ніж для людей з високою. До того ж індивідуальне накопичення внесків є більш дорогим, ніж групове накопичення (наприклад, групові страхові договори в США).

Вагомий внесок у підвищення ефективності функціонування вітчизняної пенсійної системи має здійснити належне державне регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. Регулювання діяльності пенсійних фондів повинно здійснюватись у розумних межах і переслідувати цілі захисту інтересів громадян. Воно спрямоване на забезпечення фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів і багато в чому є ідентичним до вимог, що висуваються до стійкості банків і страхових компаній. Прийнята в країні методологія регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів є основним фактором,

що визначає рамки діяльності таких фондів. Є два підходи до регулювання накопичувальної пенсійної системи: м'яке регулювання, засноване на принципі "раціональної поведінки", і жорстке регулювання. Основні принципи м'якого регулювання: 1) виключно добровільна або принаймні змішана добровільна та обов'язкова участь у пенсійній системі; 2) високий ступінь індивідуального вибору; 3) відсутність необхідності отримання фінансовими інститутами спеціальних дозволів на провадження діяльності у сфері пенсійного забезпечення; 4) можливість для робітника одночасно накопичувати кошти на декількох персональних рахунках; 5) можливість для роботодавця управляти одночасно декількома пенсійними фондами при індивідуальному виборі інвестиційного фонду; 6) відсутність обмежень у здійсненні диференційованої цінової політики та використанні різних ставок дисконту; 7) можливість встановлювати будь-який вид оплати послуг пенсійного фонду (плата може стягуватися за входження у фонд, за припинення участі у фонді, на покриття витрат з обслуговування рахунків або встановлюватися залежно від величини активів); 8) перенесення принципу "раціональної поведінки" в галузь інвестицій без деталізованих інвестиційних обмежень; 9) можливість інвестувати в іноземні цінні папери; 10) відсутність вимог до мінімальної прибутковості та державних гарантій за винятком гарантій від шахрайства. На противагу вищезазначеному жорсткий підхід передбачає: 1) обов'язковий характер участі в системі пенсійного забезпечення всіх працюючих членів суспільства; 2) незначний індивідуальний вибір (наприклад, при заміні адміністратора пенсійного фонду); 3) необхідність отримання спеціального дозволу на провадження діяльності у сфері пенсійного забезпечення; 4) дозвіл робітнику вносити кошти лише на один рахунок; 5) дозвіл роботодавцю створювати не більше одного пенсійного фонду; 6) уніфіковане ціноутворення; 7) регулювання видів плати, що стягується (але не її розмірів); 8) деталізовані правила інвестування (з обмеженням максимальних розмірів інвестування в будь-який один інструмент з метою запобігання концентрації ризику); 9) заборона або законодавче обмеження інвестування в іноземні активи; 10) необхідність дотримання мінімальних нормативів рентабельності та надання державних гарантій на випадок непередбачуваного зниження рентабельності.

Країни з добре розвинутим ринком капіталу і традиціями існування добровільних, створених на базі виробничих компаній, пенсійних систем можуть використовувати більш м'який режим регулювання. Для підтвердження ефективності принципу так званої раціональної поведінки в цих країнах існують навчальні програми стосовно відповідальності за управління майном учасників пенсійної системи, а також

створюються і розвиваються тренінгові системи для забезпечення необхідного розуміння та контролю за ризиками. Навіть у разі застосування в цих країнах обов'язкового пенсійного страхування особи, які не погоджуються на це за ідеологічними або будь-якими іншими міркуваннями, можуть бути звільнені від участі в системі пенсійного забезпечення. Аналогічно, якщо використовуються обмеження інвестицій і мінімальні нормативи рентабельності, робітникам, які не бажають скористатися перевагами державних гарантій захисту, може бути дозволено інвестувати кошти у фонди, що регулюються державою меншою мірою.

На противагу вищезазначеному в країнах із недостатньо розвинутим ринком капіталу і відсутністю історичного досвіду та практики функціонування недержавних пенсійних фондів більш прийнятним є жорсткий підхід до регулювання системи пенсійного забезпечення. Однак і в цих країнах у міру накопичення досвіду та зрілості приватними пенсійними фондами та їх робітниками доцільно, у перспективі, перейти до м'якого регулювання.

За будь-яких умов держава повинна вимагати від недержавних пенсійних фондів розділення активів, резервування капіталу на мінімальному рівні, інтенсивного інформаційного висвітлення самими фондами своєї діяльності, а також розвивати та постійно вдосконалювати систему ефективного державного контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів. З загальноекономічної точки зору виправданим є покладення частини обов'язків щодо створення приватної накопичувальної пенсійної системи на роботодавців, однак такому підходу притаманні і певні недоліки. Однією зі слабких сторін обов'язкового створення фондів роботодавцями є дефіцит у державних органів необхідної інформації та змістовних відомостей відносно інвестиційної діяльності та ефективності функціонування таких фондів.

Жорстке регулювання необхідне для забезпечення простоти та прозорості пенсійної реформи, для завоювання суспільної довіри, для забезпечення необхідного захисту інтересів громадян і для запобігання провалу реформи. Пенсійна система України, перебуваючи в процесі трансформаційних перетворень, повинна регулюватися з боку держави на основі жорсткого регулювання, адже це створить підґрунтя для подальшої успішної реалізації пенсійної реформи та надасть можливість врахувати особливості сучасного розвитку вітчизняної економіки.

Перспективним напрямком удосконалення сучасної пенсійної системи України є запровадження та поширення професійних пенсійних систем. Загальні фінансово-економічні та соціальні переваги запровадження професійних пенсійних систем є такими: 1) створення

професійних пенсійних систем на базі недержавних пенсійних фондів – важливий чинник кадрової політики; 2) роботодавець припиняє перерахування обов'язкових страхових внесків до професійної пенсійної системи у разі забезпечення нормальних (оптимальних) або допустимих умов праці на робочих місцях зі шкідливими та важкими умовами праці, що має бути підтверджено результатами атестації робочих місць (стимул до поліпшення умов праці); 3) усунення несправедливості перерозподілу фінансових ресурсів на користь пільгових категорій населення в рамках солідарної системи. Перешкоди на шляху запровадження професійних пенсійних систем: 1) недостатні фінансові можливості підприємств; 2) недовіра до фінансових посередників узагалі і до недержавних пенсійних фондів зокрема; 3) імовірність зниження конкурентоспроможності підприємства.

На основі викладеного вище можна сформулювати такі напрями вдосконалення пенсійної системи України: 1) подальше перенесення основного навантаження щодо пенсійного забезпечення громадян з солідарного компонента пенсійної системи на недержавний накопичувальний компонент пенсійної системи України з огляду на пріоритет розвитку саме недержавних пенсійних фондів; 2) підтримання протягом найближчих десяти років жорсткого підходу в державному регулюванні діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні з одночасною інтенсивною подальшою розбудовою вітчизняного ринку капіталу з метою створення передумов для переходу до м'якого державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів у перспективі; 3) розвиток і вдосконалення законодавчої та методичної бази функціонування вітчизняних професійних пенсійних систем і корпоративних пенсійних програм.

Висновки. З плином часу в характеристиках певних елементів соціального страхування як інституту, що виник у рамках соціальної сфери, відбуваються зміни базових характеристик. Необхідно зазначити, що в сучасних умовах трансформації пенсійна система України перестає належати виключно до соціальної сфери економіки (у її розумінні, наведеному в цій статті), як це було за часів існування суто солідарної пенсійної системи. На сучасному етапі формування до пенсійної системи України входять як компоненти, що належать до невиробничої сфери економіки, а саме до тієї її частини, яку можна назвати сферою фінансових послуг (наприклад, недержавні пенсійні фонди), так і компоненти, що належать до соціальної сфери (Пенсійний фонд України). Така ситуація узгоджується з тенденціями звуження соціальної сфери, однак без втрат для рівня соціальної захищеності населення, тобто не за рахунок зниження соціальних норм і гарантій, а за рахунок перенесення тягаря практичного вирішення поставлених соціальних завдань

з державних структур на суб'єкти недержавного сектору, які здатні вирішувати такі завдання з мінімальними питомими витратами, одночасно задовольняючи власні економічні інтереси. До того ж подальше перенесення навантаження щодо підвищення економічної ефективності та соціальної справедливості пенсійної системи України на недержавні пенсійні фонди є єдиним можливим шляхом подолання такої загрози для функціонування пенсійної системи взагалі, як тенденція до старіння населення. Протягом найближчої декади, враховуючи сучасні фінансово-економічні та соціальні особливості України, необхідно буде проводити жорстке державне регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів з перспективою переходу до м'якого державного регулювання в цій сфері за умов достатньої розвиненості вітчизняного ринку капіталу. Найбільш перспективним для умов України на сучасному етапі розвитку є стимулювання запровадження корпоративних пенсійних програм, що дозволить вирішити цілий комплекс фінансово-економічних і соціальних проблем як пенсійної системи, так і конкретних роботодавців. Однак формування механізмів стимулювання розвитку корпоративних пенсійних програм в Україні являє собою окреме наукове завдання і розглядається нами як один із напрямків подальших наукових розробок у сфері вдосконалення вітчизняної пенсійної системи. Певний гібридний характер пенсійної системи, який пояснюється наявністю третього недержавного її рівня, визначає додаткові особливості ролі та характеру пенсійної системи у складі системи соціального страхування й обумовлює специфіку подальшого реформування системи соціального страхування.

Список літератури

1. Білоусов В. Огляд зарубіжного досвіду в сфері реформування системи пенсійного забезпечення. Перспективи для України / В. Білоусов // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 3. – С. 39–46.
2. Закревський В. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. Проблеми та шляхи розвитку / В. Закревський // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 5. – С. 27–35.
3. Куліков Ю. Окремі соціальні аспекти впровадження пенсійної реформи / Ю. Куліков, Н. Михайленко // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 8. – С. 29–32.
4. Надточій Б. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів / Б. Надточій // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 1. – С. 31–35.
5. Надточій Б. Три удари по пенсійній реформі – що робити далі? / Б. Надточій // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 6. – С. 8–13.
6. Парнюк В. Про необхідність зміни методологічного підходу до нарахування зборів до пенсійного та соціальних фондів / В. Парнюк // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 16–22.
7. Ричік Л. Пенсійна реформа та її фінансові наслідки / Л. Ричік // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 5. – С. 19–27.

8. Сандлер Д. Проблеми і перспективи становлення сучасної системи пенсійного забезпечення в Російській Федерації та Україні / Д. Сандлер // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 7. – С. 10–14.
9. Стожок Л. Напрями вдосконалення системи державного пенсійного страхування в Україні / Л. Стожок // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 1. – С. 3–19.
10. Ткаченко Л. Пенсійна реформа в Україні: крок уперед, два кроки назад / Л. Ткаченко // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 8. – С. 13–19.
11. Федоренко А. Правові, економічні та організаційні передумови забезпечення ефективного управління пенсійними активами / А. Федоренко // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 1. – С. 25–31.

Отримано 29.12.2014

Summary

In this paper the author determines the role of different stages of social sphere development in the process of forming social insurance system in its modern understanding. The author examines those functions of social insurance which favor labor force recovery. The author also investigates the possible ways of further social insurance reforming.

Keywords: social insurance, pension system, pension reform, social sphere.